8e jaargang nummer 1, maart 2005

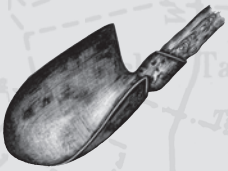

De Kloetschup

Tijdschrift van het Rolder Historisch Gezelschap

‘De Boerdennen’
Openbare orde
Winterhulp

Inhoudsopgave

Nieuw jasje 1
Redactie

Opmerkelijke panden in de voormalige gemeente Rolde 2
Deel 1: Huize "De Boerdennen" en zijn eigenaren/bewoners
Wim Houtman

Herinneringen van een Amsterdamse schoolmeester 12
Sex
George Schenkel

Handhaving van de openbare orde vóór 1811 15
H.M. Luning

Kiek Oet… fotovraagbaak 24

Redactie

In dit nummer vanaf pagina 2 het eerste van een serie van vier artikelen over "Opmerkelijke panden in de voormalige gemeente Rolde": Huize "De Boerdennen" aan de Gieterstraat 9 in Rolde. (Foto collectie mr. B. Smid)

De Kloetschup
is een uitgave van

Bestuur RHG
Voorzitter:
J. van der Struik, tel. 0592-241953
Secretaris:
R. Brands, tel. 0592-243496
Penningmeester:
H. Bos, tel. 0592-241424
Leden:
B.J. Hanskamp, tel. 0592-312602
J. Paas
L. Smeenge, tel. 0592-300727
A. Stokker, tel. 0592-242787

Redactie:
R.W. Marring en H.M. Luning
Eindredactie:
Egbert J. van der Veen
en Geert Kamphuis (plv.)
Redactiesecretariaat:
R. Brands,
Goorsprake 14, 9451 KW Rolde
tel. 0592-243496

Sponsors:
Collectie Harms, Rolde
Univé Rolde-Anloo
Makelaardij Lucas Smeenge

Opmaak en lay-out:
Servo uitgeverij en dtp-bureau, Rolde
Druk:
Drukkerij Kerkhove, Beilen

De Kloetschup wordt 4 keer per jaar toegezonden aan de leden van het RHG.
Lidmaatschap:
e 15,- per jaar.
Bankrekening:
35.60.25.136,
t.n.v. RHG Rolde.
Losse nummers: e 4,-

Nieuw jasje | Redactie

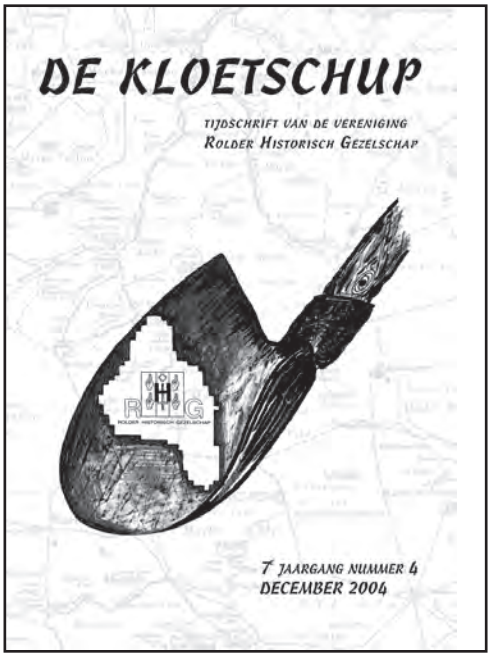

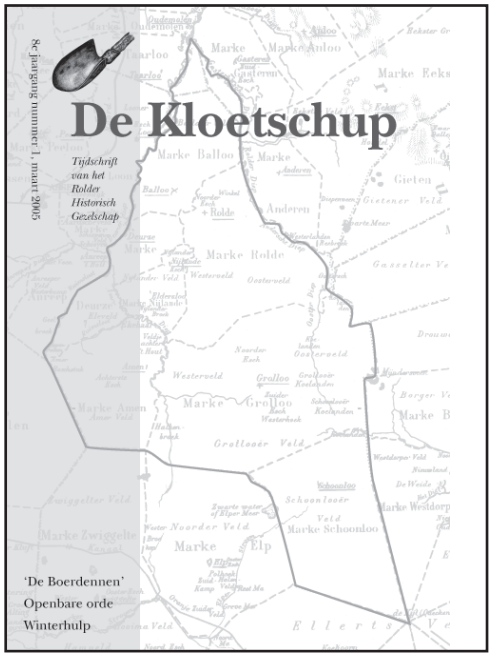

'De Kloetschup' heeft een nieuw jasje. Na zeven jaar werd dat tijd, vonden bestuur en redactie. De omslag heeft een wat moderner aanzien gekregen. Toch zijn belangrijke elementen uit de 'oude' omslag bewaard gebleven zoals de tekening van de kloetschup (het hulpmiddel van de scheper, ook nu weer getekend door Henk Koops) en de grenzen van de oorspronkelijke gemeente Rolde die het Rolder Historisch Gezelschap als zijn werkgebied beschouwt. Een korte inhoudsopgaaf op de voorkant vergemakkelijkt het zoeken naar artikelen.

Op de binnenkant van de omslag staan een uitgebreide inhoudsopgave en de namen van de bestuurs- en redactieleden.

De nieuwe 'Kloetschup' bevat een tekstpagina meer, omdat de inhoudsopgave nu op de binnenkant van het omslag staat. Tenslotte is gekozen voor een nieuw, iets groter lettertype waardoor het lezen zal worden vergemakkelijkt.
Het formaat van de nieuwe 'Kloetschup' is hetzelfde gebleven zodat het blijft passen in de opbergmappen die veel lezers zich hebben aangeschaft.
Wat de inhoud betreft: de redactie zal zich blijven beijveren om het blad dezelfde aantrekkelijkheid en gedegenheid te geven die het de afgelopen zeven jaargangen hebben gekenmerkt. We wensen onze lezers dan ook veel leesplezier!

Opmerkelijke panden in de voormalige gemeente Rolde | Wim Houtman

Deel 1: Huize "De Boerdennen" en zijn eigenaren/bewoners

Ondanks het feit dat het dorp Rolde in het verleden een bijzondere plaats innam in Drenthe heeft zich dat niet geuit in een meer dan gemiddelde monumentale bebouwing, zelfs niet als we uitsluitend dorpse maatstaven aanleggen. Laten we de kerk als onbetwist kroonjuweel en enkele grote, zeer oude boerderijen buiten beschouwing, dan blijft er maar weinig over.

Tot 1998 hoorde daar zeker het pand Kerkbrink 2 bij, dat bij de inwerkingtreding van het kadaster in 1832 reeds lang bestond, zij het tot 1911 in een grotere omvang. Het werd laatstelijk bewoond door de familie Brands, maar in vroegere tijd door verschillende leden van de schultenfamilie Homan. Door de historiserende architectuur van architect Herlaar realiseren we ons overigens nauwelijks dat hier thans een nieuw pand staat.

Het huis Asserstraat 1, beter bekend als Taxi Takens, dat rond 1830 werd gebouwd voor de eerste Rolder genees-, heel- en vroedmeester Allerd van der Scheer en op fraaie wijze de toegang tot het dorp markeerde, is in het voorjaar van 2004 gesloopt om plaats te maken voor twee appartementsgebouwen.

De voormalige pastorie Hoofdstraat 17, thans bewoond door dokter Drijftholt, oogt weliswaar net zo oud als de beide voorgaande, maar is toch iets jonger. Hoewel er vanaf 1672 predikanten op deze plaats hebben gewoond, in een pastorie die vermoedelijk tevens boerderij was, is de huidige woning rond 1885 gebouwd. Gaan we nog iets verder, richting Gieten, dan belanden we bij het statige pand Gieterstraat 9, thans bewoond door de familie Smid. Daar zullen we het in dit artikel over hebben. [1]

Hoe het begon met Haange

Op de eerste kaarten van het kadaster in 1832 vinden we aan de oostzijde van de toegangsweg naar het Voel Gat, de tegenwoordige Esstraat, een perceel weiland dat eigendom was van de Grolloër landbouwer Willem Haange en consorten (= mede-eigenaren). In 1843 werd op dit perceel een huis gebouwd.[2]

Jonkheer Van Holthe en Bakker

Dit huis met erf en tuin, groot 15.10 are werd omstreeks 1850 verkocht aan Aalt Willem van Holthe, een vooraanstaand lid van de Drentse élite. De nieuwe eigenaar die voluit als Jonkheer Aalt Willem van Holthe van den Oldengaerde en Heer van Batinghe door het leven ging, bezat in Dwingeloo de havezates Oldengaerde, Rheebruggen en Batinge, alsmede 280 hectare land en 14 huizen.

Hij was daar vanaf 1812 gedurende 34 jaar burgemeester en collator van de Hervormde gemeente, voorts 39 jaar

lid van Provinciale Staten, rijksontvanger der directe belastingen en accijnzen, gemeenteontvanger, lid van de militieraad, enz. Naast deze ambtelijke besognes exploiteerde hij in Assen een houtzaagmolen. Voorts handelde hij in bouwmaterialen, in onroerend goed en in eikenschors. Dit laatste werd in gemalen toestand gebruikt voor het looien van leer. Vanwege zijn tirannieke aard en zijn geld- en zelfzucht werden er vaak aanmerkingen op zijn karakter gemaakt. Waarschijnlijk onder het motto "Van de doden niets dan goeds" belichtte de Drentsche Courant bij zijn overlijden in 1854 alleen de positieve kant en schreef over hem dat hij door zijn uitgebreide handel en onvermoeide ondernemingsgeest veel mensen arbeid en brood had verschaft.[3] Het huis in Rolde ging na zijn dood in eigendom over naar zijn weduwe Geertruida Agnes barones van Dedem en consorten. Toen ook zij overleed in 1858 werd de dochter Susanna Leonora van Holthe, die getrouwd was met mr. J.H. Westra te Assen, eigenaresse tezamen met enige mede-eigenaren. Westra was aanvankelijk gehuwd geweest met haar oudere zuster, maar deze overleed kort na de geboorte van hun eerste kind in 1832. Drie jaar later hertrouwde hij met de toen pas 17-jarige Susanna Leonora, uit welk huwelijk zeven kinderen werden geboren.

Zij verkocht het huis in 1872 aan Pieter Geerts Bakker, zonder beroep, wonende te Rolde. Op zijn beurt verkocht deze het huis in februari 1879 voor *f* 1800 aan Jonkheer Hendrik van der Wijck, die ruim een jaar daarvoor was benoemd tot burgemeester van Rolde. Opmerkelijk is de vermelding in de koopakte dat de koper, zolang hij het genot van de grond had voor deze behuizing, daarvoor jaarlijks één gulden moest betalen aan de Markegenoten van Rolde. Of hij dat ook gedaan heeft is nog maar de vraag. Toen hij in 1890 het huis verkocht aan Willem Hamel werd over deze betalingsverplichting met geen woord meer gerept.

Over de periode Van der Wijck valt wel het een en ander te vertellen.

Jonkheer Hendrik van der Wijck[4]

Met ingang van 14 november 1877 werd tot burgemeester van Rolde benoemd Jonkheer Hendrik van der Wijck, geboren te Brummen op 10 juni 1844. Voordien was hij burgemeester van Roden (1875-1877) en daarvoor van Westerbork (1870-1875). Ingaande 4 december 1877 werd hij tevens ambtenaar van de burgerlijke stand, maar op 21 oktober 1880 werd hij op eigen verzoek al weer van die taak ontslagen. Per 15 december 1877 werd zijn benoeming tot gemeentesecretaris goedgekeurd. De installatie vond plaats op 21 december 1877. Zijn raadslidmaatschap ging in op 6 september 1881 en eindigde op 22 januari 1892. Van der Wijck, die weduwnaar was, vestigde zich op 21 december 1877 met zijn twee dochtertjes in Rolde. Zijn eerste vrouw Jonkvrouwe Anna Geertruida van Holthe tot Echten was op 5 mei 1877 te Roden overleden. Op 15 augustus 1879 hertrouwde hij te Voorst met Theodora Elisabeth barones van der Feltz, geboren te Arnhem op 25 maart 1855. Daaraan voorafgaande, begin 1879, diende hij een verzoek in om in Assen te mogen wonen.

Het raadsbesluit daarover van 8 februari 1879 luidt als volgt:

Overwegende dat de belangen der gemeente hierdoor niets zullen lijden, daar de werkzaamheden steeds uitmuntend worden waargenomen, In aanmerking nemende dat het op dit ogenblik voor de burgemeester onmogelijk is vooralsnog in de gemeente een geschikte woning te krijgen en het van hem niet mag worden gevergd daarin door bouwen te voorzien,
Besluit: hem te vergunnen voorlopig voor één jaar in Assen te wonen.
Het gebruik van superlatieven als: *niets* zullen lijden, *uitmuntend* waarnemen en *onmogelijk* een woning te krijgen, doet vermoeden dat de burgemeester, die tevens secretaris was, hier een nogal persoonlijke en gekleurde interpretatie heeft gegeven van hetgeen de doorgaans niet zo uitbundige gemeenteraad bedoelde. Het had in ieder geval wel effect want nog dezelfde maand werd hem bij koninklijk besluit een ontheffing voor de duur van één jaar verleend.
Veertien dagen later schreef de burgemeester echter aan Gedeputeerde Staten: 'Ik heb de eer u mee te deelen dat ik in de kom van het dorp Rolde een huisje heb gekocht waar ik met mijn gezin denk te gaan wonen.'
Hij wilde dan ook geen gebruik meer maken van de verleende ontheffing. Na hun trouwen voegde zijn vrouw zich in september 1879 bij hem.
Het gebruik van de term 'huisje' doet wat merkwaardig aan als we weten dat het hier gaat om het herenhuis op de hoek van de Gieterstraat en de Esstraat. Dit uit 1843 daterende huis zal er toen overigens nog niet zo hebben uitgezien als nu het geval is. Mij viel namelijk op dat

Een fotomontage van "De Boerdennen" zoals het pand er oorspronkelijk kan hebben uitgezien op basis van een opname uit 1935. (Fotomontage: Geert Kamphuis)

de belastbare opbrengst gebouwd voor de grondbelasting, te vergelijken met een soort huurwaarde, met ingang van het jaar 1882 verhoogd was van *f* 100 naar *f* 180. Een onderzoek in het kadastraal archief leerde, dat er toen weliswaar een paar kleine uitbouwtjes bij zijn gekomen, maar die zouden nooit zo'n drastische verhoging teweeg hebben kunnen brengen. Verdere naspeuringen brachten me bij de latere eigenaar W.A. van Bree, die een goede verklaring had. Bij onderhoudswerkzaamheden aan het huis was hij tot de conclusie gekomen dat er naderhand een verdieping op het huis moet zijn gebouwd. Ook had hij op de bovenverdieping achter het behang oude kranten aangetroffen. Dat was vroeger heel gebruikelijk en dus niet opzienbarend. Wel frappant was dat het Zwolse of Meppeler couranten waren uit de jaren 1881 of 1882, hetgeen dus goed correspondeert met de waardeverhoging van het huis voor de grondbelasting in 1882. Misschien is het huis voordien van het zogenaamde Asser type geweest: een huis met een lage gootlijn en een symmetrische gevelindeling met een verhoogde middenpartij. Een eenvoudiger vorm zonder zo'n middenpartij is echter ook goed mogelijk. Niettemin moet het ook toen al behoord hebben tot de weinige herenbehuizingen die Rolde destijds rijk was. Vermoedelijk wilde Van der Wijck met zijn gebruik van het woord "huisje" Gedeputeerde Staten nog eens duidelijk maken dat er voor een man van zijn allure toch eigenlijk geen geschikt huis in Rolde te vinden was.

Begin 1884 diende hij opnieuw een verzoek in om in Assen te mogen wonen. De gemeenteraad reageerde op 14 maart als volgt:

Gehoord de verklaring van adressant dat hij niet nalaten zou getrouw de gemeente te bezoeken en al zijn lasten te betalen,

In aanmerking nemende dat de redenen in het adres aangeduid waarom adressant gaarne in Assen zou wenschen te wonen in alle opzichten te billijken zijn,

Besluit: Jhr. Van der Wijck te vergunnen voorlopig in Assen te mogen wonen.

Ingezetenen van de gemeente hadden zich inmiddels met een adres tot de koning gericht waarin verzocht werd Van der Wijck geen vergunning te verlenen tot wonen buiten de gemeente. De raad, die op 3 april daarover vergaderde, erkende de bezwaren van de adressanten, maar vond dat de door de burgemeester aangevoerde huiselijke omstandigheden en de door hem uitgesproken bereidheid zijn gemeentelasten ten volle te betalen reden genoeg waren om het eerder ingenomen standpunt te handhaven. Het resultaat was dat de burgemeester op 1 mei 1884 toch ontheffing kreeg, weliswaar niet 'voorlopig' maar voor de tijd van één jaar. De uitgeoefende druk zal er toe geleid hebben dat de burgemeester in een besloten vergadering de volgende schriftelijke verklaring aflegde:

De ondergetekende Jhr. H. van der Wijck, burgemeester der gemeente Rolde, verklaart bij deze in een beslotene vergadering dezer gemeente dat hij bij eventueel vertrek met der woon naar Assen, zoo lang hij burgemeester is van Rolde, te zullen betalen: de gemeentelijke hoofdelijke omslag, de kerkelijke omslag der Hervormde gemeente en het 4/5 deel der personele belasting.

Rolde, den 23 Mei 1884. w.g. Van der Wijck.

Op 4 december 1884 verhuisde mevrouw Van der Wijck met haar twee stiefdochters naar Assen. Hijzelf bleef in Rolde ingeschreven tot 1901, maar betwijfeld moet worden of hij er al die tijd woonde. Al elf jaar eerder, in 1890, verkocht hij namelijk zijn huis aan de kunstschilder Willem Hamel. In de akte wordt Van der Wijck daarbij vermeld als 'wonende te Assen'.

Jhr. Hendrik van der Wijck werd, zeker niet tot zijn ongenoegen, enige malen herbenoemd als burgemeester. In dat licht bezien doet de correspondentie van de Commissaris der Koningin daarover wat merkwaardig aan. Deze had de gewoonte, kort voor een herbenoeming aan de orde was, te schrijven: 'Het zal mij aangenaam zijn van u per missive te mogen vernemen, of, voor het geval Zijne Majesteit Hoogstdeszelfs keuze op U mocht bepalen, Ge u uw herbenoeming wilt laten welgevallen.'

Wie niet beter weet, zou door deze formulering haast gaan denken, dat de burgemeester de koning een dienst bewees in plaats van omgekeerd. Na 24 jaar burgemeesterschap in Rolde werd Van der Wijck met ingang van 1 augustus 1901 eervol ontslag verleend. Op 1 november 1901 werd zijn huwelijk door echtscheiding ontbonden, waarna hij op 22 december verhuisde naar Ginniken (NB). Hij overleed daar op 3 maart 1902. Zijn vrouw bleef in Assen wonen en was daar actief op maatschappelijk gebied. Zo stichtte zij in 1905 met een familielid het gebouw "Rehoboth" aan de Kanaalstraat voor "meisjes die geen geschikt tehuis hebben".[5] Ze overleed op 18 juli 1944.

Willem Hamel

In mei 1890 werd Willem Hamel, kunstschilder te Kralingen, voor *f* 2000 eigenaar van het pand. Over diens achtergrond zijn we goed ingelicht door de serie "Rolde, het Drentse Barbizon?" van Roel Sanders. In *De Kloetschup 1999/1* kunnen we over Hamel lezen dat hij vooral bekend was als schapenschilder. Van hem werd verteld dat zijn doeken met "komende schapen" duurder waren dan schilderijen met "gaande schapen" omdat de eerste bewerkelijker en moeilijker waren. Hij werd op 16 november 1860 in Rotterdam geboren. Zijn vader was een rijke veehandelaar die zijn kapitaal verloor toen Willem 12 jaar was. Drie jaar later stierf hij aan de tering. Zijn moeder bleef met zeven kinderen achter en had het niet breed. Willem ging aanvankelijk naar de ambachtsschool om huisschilder te worden, maar belandde via het atelier van een decoratieschilder tenslotte in de vrije schilderkunst. Na wat omzwervingen in het land kwam hij in Drenthe terecht waar hij het erg naar zijn zin had. Vanwege zijn zwakke gezondheid gebruikte hij een oud dokterskoetsje, dat hij door een boer de heide liet optrekken, zodat hij in elk jaargetij in de natuur kon schilderen. In 1894 was zijn gezondheid echter zodanig dat hij het advies kreeg naar Den Haag te verhuizen. De lucht in Drenthe werd te fijn en te droog voor hem geacht. Willem Hamel komt niet in het bevolkingsregister van Rolde voor. Het is dus nog maar de vraag of hij hier permanent gewoond heeft. In ieder geval moet in de periode van 1894 tot 1897 iemand anders in het huis gewoond hebben. In laatstge-

noemd jaar verkocht hij het aan de uit Leeuwarden afkomstige emerituspredikant Pieter Wepkes Feenstra.

Feenstra en Mekel

De in 1831 geboren Pieter Wepkes Feenstra , die in Leeuwarden doopsgezind predikant was geweest, vestigde zich op 24 mei 1897 in Rolde. Hij was weduwnaar en getrouwd geweest met Anna Reinders, dochter van een koopman uit de stad Groningen. Uit dit huwelijk waren acht kinderen geboren, van wie er vier kortere of langere tijd bij hem thuis in Rolde hebben gewoond. De reden voor de verhuizing van een Friese dominee uit het "heitelân" naar de Drentse contreien was gelegen in het feit dat zijn dochter Bernardina Andrea in 1896 in Rolde kwam te wonen, omdat haar man Johannes Hendrik de Roode hier beroepen was als Hervormd predikant. Ze vertrokken al weer in 1900. Vader Feenstra ging ze niet verder achterna en bleef in Rolde wonen.

Zijn oudste, in 1857 geboren, dochter Minke Anna was tegelijk met hem naar Rolde gekomen. Zij overleed in september 1900.

Nadien leek het huis een beetje op een duiventil met in- en uitvliegende dochters. Zo kwamen en gingen vervolgens zijn dochters Reino Johanna, Margaretha Eveline en Anna. Vader Pieter overleed in 1919 op 88-jarige leeftijd.

Dat de Feenstra's een echte domineesfamilie vormden blijkt wel uit het feit, dat van de drie dochters die als erfgenamen waren overgebleven weliswaar Anna als ongehuwde weer in Rolde woonde, maar Reino Johanna was getrouwd met Jan Wuite, doopsgezind predikant te Leiden, terwijl Bernardina Andrea zoals hiervoor vermeld was getrouwd met Johannes Hendrik de Roode, onder andere predikant te Rolde en Zierikzee.

De in 1899 geboren Roelof Westebring heeft nog persoonlijke herinneringen aan dominee Feenstra. Feenstra was namelijk de eerste in Rolde die rond de kerstdagen een kerstboom in huis had en dat was destijds heel bijzonder. Ook dokter Leonard Daniël Ornstein heeft met zijn gezin in 1906, vóór en tijdens

*Deze foto van het huis "De Boerdennen" is een vergroting van een 38x53 mm. origineel, aan de achterzijde waarvan Reino Johanna Feenstra (*1865), dochter van ds. Pieter Wepkes Feenstra, heeft geschreven: "Het huis van mijn vader, waarin hij als emerituspredikant nog plm. 22 jaar heeft gewoond (1897-1919) in het vredige stadje Rolde, waar ik nog 3 heerlijke jaren (1900-1904) vóór mijn trouwen met hem doorbracht". De foto dateert dus vrijwel zeker van vóór 1919. (Foto collectie mevr. E.R.J. van Leeuwen-Wuite)*

de bouw van de dokterswoning aan de Asserstraat , nog in een gedeelte van het huis gewoond.
De erven Feenstra brachten in augustus 1919 het huis in publieke verkoop. Een van de voorwaarden was dat de koper de zonneblinden, raamhorren en linnenstokken op de zolder moest overnemen voor *f* 200. Op de definitieve veiling bracht Willem Hommes, timmerman te Rolde het hoogste bod uit, namelijk *f* 9525. Hij deed dit als lasthebber van Benedictus Henricus Mekel, fabrikant te Groningen, die daarmee eigenaar werd. De familie Mekel heeft niet zelf in het huis gewoond. Ze komen tenminste niet voor in het bevolkingsregister. In december 1922 vestigden zich hier twee verpleegsters, Grietje Wicherdina Vogelzang en Jacoba Sina de Waard, die er vervolgens een kindertehuis exploiteerden. Medio 1927 vertrokken ze naar elders. De sinds 1923 inwonende dienstbode Jantje Brongers met haar zoontje Harry had begin 1925 Rolde al verlaten. De familie Mekel verkocht het pand via een publieke verkoop in begin 1927.

De Geus en Doedes

Op de definitieve veiling die in februari 1927 's avonds om 8 uur in hotel "Het wapen van Drenthe" te Assen werd gehouden bracht Jan Mulder uit Beilen het hoogste bod uit, namelijk *f* 4147. Hij deed dit als stroman van Bastiaan de Geus uit Tynaarlo die daarmee koper werd. Omdat er die avond meerdere percelen geveild werden, was het kennelijk nogal laat geworden. De notaris probeerde meteen daarna alle betrokkenen het procesverbaal van veiling te laten ondertekenen wat op twee personen na lukte. Ze worden vermeld als "de comparanten Benedictus Henricus Mekel en Bastiaan de Geus, die zich voor sluiting van het procesverbaal hebben verwijderd, als reden opgevende, dat zij geen tijd hadden langer te blijven en hebben zij daarom dit proces-verbaal niet mede ondertekend".
De Geus vestigde zich op 29 april 1927 met zijn vrouw en twee zoons in Rolde. Bij de akte van aankoop wordt hij, dan 56 jaar oud, vermeld als zijnde zonder beroep, maar in het bevolkingsregister staat hij vermeld als koopman. Hij is langdurig buitenlands geweest, hetgeen ook blijkt uit het feit dat zijn oudste zoon is geboren in Buenos Aires. De familie heeft vermoedelijk niet het hele huis bewoond, maar een gedeelte ervan verhuurd. Dat was in ieder geval zo vanaf juli 1941 toen burgemeester Van der Sluis als burgemeester en hoofd van de Distributiedienst een overeenkomst sloot met De Geus voor de huur van twee kamers met terras gelegen aan de noordzijde van de gang, te gebruiken als distributiekantoor. Toen het publiek in de tweede helft van 1943 gemiddeld een uur moest wachten alvorens aan de beurt te zijn, werden in november nog twee kamers bijgehuurd. Ook werd op het voor het huis gelegen ommuurde terras een glazen overkapping gebouwd, die diende als wachtkamer. De vier terrasdeuren in de voorgevel werden verwijderd en vervangen door loketten.
Weliswaar was er al sinds 1939 een distributiedienst in Rolde met gemeentesecretaris J. Hofkamp als leider daarvan, maar de nog niet zo omvangrijke werkzaamheden werden aanvankelijk op het gemeentehuis uitgevoerd. Hofkamp

werd op 1 februari 1941 opgevolgd door R. ter Veen en deze vervolgens op 1 juli 1942 door J. Hakkert. Laatstgenoemde hield deze functie tot 1 december 1946 in verband met de samenvoeging van het distributiekantoor Rolde met dat van Assen. De inmiddels aangetreden burgemeester Mackay zegde de huurovereenkomst met De Geus op per 1 juni 1947 en deelde mee reeds voordien het distributiekantoor ergens anders te zullen vestigen. In de tussentijd zou hij de kamers als woonruimte gaan onderverhuren. Door de teruglopende activiteiten van de distributiedienst kon voor het vervolg namelijk volstaan worden met het voor twee dagen per week huren van een lokaal in het café Piest en daarna met een kamer voor één dag per week in het pand Stationsstraat 4. De distributie van levensmiddelen, kleding en schoeisel werd in 1949 opgeheven, die van koffie duurde nog tot 1952. Na de opheffing van het distributiekantoor aan de Gieterstraat werd de overkapping weer afgebroken. De terrasdeuren kwamen niet terug; het werden nu ramen.

Het huis werd opnieuw in veiling gebracht in november 1936. Een van de veilingsvoorwaarden was dat voor de somma van *f* 100 het in het perceel aanwezige bad, de twee vaste wastafels en de elektrische pomp moesten worden overgenomen. Koper voor een bedrag van *f* 2525 was ditmaal ir. Lambertus Doedes, directeur van de Hollandsche Beton Maatschappij te 's-Gravenhage. De familie De Geus bleef in het huis wonen.

In december 1946 maakte De Geus gebruik van een in 1942 verkregen recht het huis terug te kopen en verkocht het vervolgens aan de Coöperatieve Boerenleenbank Rolde onder voorwaarde van gestanddoening van de lopende huur-

"De Boerdennen" omstreeks 1935. De personen voor het huis zijn vermoedelijk Bastiaan de Geus en zijn vrouw. (Foto collectie mr. B. Smid)

overeenkomst met het gemeentebestuur van Rolde. Een bijzonderheid aan deze akte, zo kort na de oorlog, is de clausule die de notaris moest opnemen: "De notaris, redacteur dezer acte, verklaart dat de publieke betrouwbaarheid van partijen aan hem notaris bekend is, dat hem niet is gebleken dat deze acte een handeling bevat welke de Nederlandsche Volkshuishouding kan schaden en de ontwarring van tijdens de bezetting verrichte overdrachten van zekere zaken en rechten zou kunnen bemoeilijken en dat tot vorenstaande rechtshandeling toestemming werd verleend door het Prijzenbureau voor Onroerende Zaken te Assen."
De familie De Geus verhuisde in december 1948 naar Transvaal.[6]

De Boerenleenbank en Lukkien

De Boerenleenbank was indertijd al gevestigd op de huidige plaats van de Rabobank. Het daar toen aanwezige witte pand, voordien Familiehotel geheten, was echter eigendom van Hendrik Horring, gemeenteontvanger en tevens kassier van de Boerenleenbank. Omdat het bestuur niet afhankelijk wilde zijn van Horring besloot ze het huis van De Geus te kopen.Het zuidelijk gedeelte werd verhuurd aan Hendrik Komduur, die er woonde tot 1953. Hij werd opgevolgd door Hendrik Wesseling, destijds medewerker bij de Boerenleenbank, die er maar een maand of tien heeft gewoond. Na het overlijden van de kassier Hendrik Horring werd hij per 1 mei 1954 tot directeur benoemd, waardoor hij verplicht was in het bankgebouw aan de Hoofdstraat te gaan wonen. Verder woonde in het noordelijk gedeelte van het huis vanaf 1947 de familie Kraaijer, bestaande uit vader Cornelis, moeder Juliana Margaretha en zoon Jan Jacob. Ze waren in de oorlog als evacuees hier terechtgekomen en gebleven. Cornelis overleed in 1952. Van zoon Jan Jacob is een nogal onrustig beeld overgebleven: hij woonde met tussenpozen elders, had meerdere beroepen, trouwde in 1954, kreeg een dochter in 1955, scheidde in 1958 en verhuisde in 1959 naar Amsterdam. Het noordelijk deel van het huis werd daarna bewoond door schilder Hermannus (Mans) Dekker.
In maart 1956 verkocht de Boerenleenbank het huis met erf en tuin aan Albertus Henderikus Lukkien, schilder, wonende te Ter Apel. Lukkien kocht het huis voor zijn zoon Harm, die als ambtenaar op de gemeentesecretarie in Rolde werkte. Deze woonde toen al sinds juli 1955 in het huis en voordien aan de Grote Brink in Rolde. Hij vertrok in juli 1963 met zijn gezin naar Emmen.

Van Bree en Smid

Lukkien verkocht het huis in juli 1963 aan de reeds in Rolde wonende W.A. van Bree, civieltechnicus bij de Cultuurtechnische Dienst te Assen. Hij kon aanvankelijk met zijn gezin niet het hele huis betrekken omdat Dekker nog een gedeelte bewoonde. Na een paar jaar verhuisde deze echter.
Van Bree verkocht in 1989 het huis aan mr. B. Smid, thans als advocaat gevestigd te Assen. Deze heeft het huis in een zodanige staat gebracht dat het nog jarenlang als beeldbepalend pand het dorp kan sieren.
Op de gevel is (weer?) de naam "De Boerdennen" aangebracht. Van Bree had reeds jaren voordien ontdekt dat

Een recente opname van "De Boerdennen". (Foto Wim Houtman)

boven de voordeur nog enkele sierlijke letters voorkwamen, maar een naam daaruit destilleren was toen al niet meer mogelijk. De huidige naam komt voor achterop een oude foto van het huis uit de jaren dertig. Hoewel in de geraadpleegde oude akten nooit een naam genoemd wordt voor het huis en in Rolde bij het woord "boerdennen" meteen gedacht wordt aan het boerbos van de marke van Rolde bij de Nijlanderstraat, is het best mogelijk dat een van de vroegere eigenaren deze naam aan het huis heeft gegeven.

Noten

1 Algemene informatie is ontleend aan: Archief Kadaster Drenthe en Bevolkingsregister Rolde. Voorts mededelingen van de families W.A. van Bree, H. Komduur, B. Smid, H. Wesseling, mw. J. Brands-Emmens, mw. G. Brands-Rossing, mw. E.R.J. van Leeuwen-Wuite (achterkleindochter van ds. Feenstra).

2 Archief Kadaster Drenthe, Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel (OAT) , perceel H 179, waarop in dienstjaar 1843 een stichting plaatsvindt. Dit betekent in het algemeen dat in het jaar daaraan voorafgaand de mutatie zich heeft voorgedaan. Een latere eigenaar W.A. van Bree heeft echter een steen gevonden met als inscriptie het jaartal 1843 en enkele initialen.

3 J. Bos e.a. (red.), *Huizen van stand* (Meppel, 1989) 167-168.

4 W. Houtman, *Met het oog op Rolde* (Rolde, 1997) 52-54.

5 H. Gras e.a. (red.), *Geschiedenis van Assen* (Assen, 2000) 206.

6 W. Houtman, "De oorlogsjaren 1940-1945", in: P. Brood e.a. (red.), *Geschiedenis van Rolde* (Meppel, 1993) 280 en Houtman, *Met het oog op Rolde*, 79.

Herinneringen van een Amsterdamse schoolmeester | Georg Schenkel

Sex

Dat was gien woord waor vroeger over praot weur. Wij kenden 't niet iens en oes olders ok niet, dèenk 'k. "Veurlichting" ok onbekend en overbodig, tenminste an kleine kinder. Kuunsten! Wij zagen veul, zodat wij alles wussen. As een haon op 'n hen klum, dan vreugen je: 'Vao, waorum döt die haon dat?' "Aans komt de kukens niet oet, mien jong".

Wij daachten niet aans as dat een haon ok een snuppelie had net zoas een hingst.
As boer Brands de bol had, dan kunnen je daogelijks host (daogs) het toneel zien, dat d'r ien hen gung met een bolse koe. Wij weuren niet votjaogd. Gien mèensk die 't vrumd vun dat er kinder bij stunden te kieken. Je wussen wel, dat zuks neudig was um kalver te kriegen. As de koenen in de weide op mekaor sprungen, dan zeden wij: 'die koe is bols'.
Met de hingst en de peerde gun'k het krek zo. Geert Smegen heul de bok. Ieder wet dat een bok een uur in de wind stinkt. Dat zal veur een sik wel een plezerige locht wezen. Maor as der bij oes in de klas een jong zat waor ze een bok in 't hok hadden, dan was 't host niet oet te hollen. Geert was een dreumer. Ienmaol dat de bok zien waark dee, zee Geert: "'t bokkie is net zo stram, mot neug wat eulie an 't zakkie hebben". Wat heb wij daor veul wil over had. Bij de put, waor vrouw Bode heur drinkwaoter haolde, woonde iene Gees en die had een beer in 't hok. Toevallig kwammen wij der wel ies over toe as der een zwien dekt worden mus. Wij stunden der op de neus bij. Niks mus oes ontgaon. As 't niet zo vlot lukde, dan hulp Gees de beer wat. Zie pakde maor zo de snuppel in de haand. Meraokel vies! Knienen hullen wij zölf en doeven. Wij wazzen van alles op de heugte.
Hoe de jongens met de wichter umgungen? Wij leupen wel achter de meidties an. Nao schoeltied gungen de mieste grote kinder hen 't koelaand. De koenen gungen tegen de aovend naor de stal. Zie muzzen melken worden. 's Naachts hölpen ze de boer an mest veur 't zaandige laand. Jan haolde de biesten van d' Ekkelbos en of 't zo wezen mus, Grietie ok. Jan had een oogie op dat meidtie.

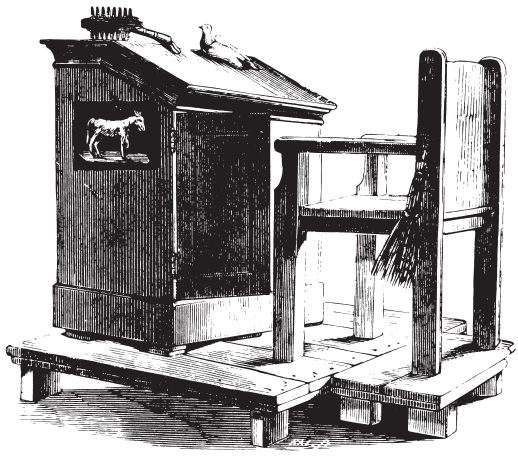

Willem gung aaid met Jan en Jantinao met naor Grietie. Zo haj twee paorties. As ze nou leefd hadden, dan zullen we mekaor met naor hoes nummen hebben as 'vriendjes'. Maor pas op! Dat kun doe niet. 't Was maor 'platonische' (=geestelijke) liefde, heur. Zie wazzen altied met heur veren. Ienmaol was Willem allennig met Jantinao. Hie wol van de gelegenheid gebruuk maoken en heur een smok geven, maor 't wichtie begunde haard te reren. Aal veer zind met aandern trouwd. Willem hef Jantinao in zien trouwen nooit weer zien. Jan kwam Grietie nao zun dartig, veertig jaor nog ies tegen. En zie kende hum niet meer. Dat stak Jan toch wel zo slim.

Nou wazzen aal wichter niet zo stief as Jantinao. Wij speulden op een maol paantiehakken op de Dongelsdiek met een paor jongens en Hinderkie. 't Gung zo: der weur een veerkaant in het gras oetsneden, verdield in veren. Elk kreeg een vakkie. Je mussen dan je mes zo diep meugelijk in je vak gooien, zodat het der in staon bleef. Was 't zeg maor, twee doem in de grond, dan muggen je een stuk van twee bij twee van 't gras weg doen. Wel op 't lèest met een stukken gras zitten bleef, die had verloren. De straf was: zolang een schaopkeutel in de mond holden tot daj een vogel zagen. Wazzen der gien vogels, dan kunnen je 't ofkopen deur 'je ding' zien te laoten. En wel verloor? Hinderkie!. Die leut zuch overhaolen dat lèeste te doen. Zie zat op 'n wallechie en wij der under. Zie trök heur underboksie umdeel. Wij in aktie, maor opiens meeg ze oes in 't gezicht. Dat was even 'n consternaotie! Maor wij hadden oes verdiende loon!

De kaasten wazzen riep. Bij Jan zien volk hadden ze kaastenbomen in de hof. Elk mug vrij plukken. Je muggen je zat kaasten eten. Jan en Wilm hadden der al genog van, mor twee jonge wichter zatten nog boven in de boom. Opiens kwam Jan: 'moej ies kieken!' Wilm gung met en Jan weer naor boven. De wichter met heur lösse boks luten alles zien. Zie hadden niks in de gaoten.

Veurdat het jonkvolk een jaor of achttien old was, was der van verkering gien spraoke. Maor dan gungen de jongens en de wichter zo um de veertien daogen zundags naor de harbaarg en dan weur der vaok daanst. Dan gungen ze wel nao afloop de wichter naor hoes brengen, maor daor bleef 't bij. Je zagen daogs ok nooit een paortie lopen, haand in haand zoas nou bij toeren kinder van veertien jaor met een oldere jong. Zukken zullen met de vinger naowezen worden.

As twee vaste verkering hadden, dan weur 't al gauw 'n vrije verholding. Dan kwam de jong zundag 's aovends met 't wicht naor hoes. De olders lagen dan al op bedde en in de keuken had 't jonge paor vrij spel. Was 't meidtie bij de boer anbesteed, as meid dan, dan mussen ze zuk behelpen met de deel of met 't stookhok, waor 't ok waarm was 's winters. Wij kunt gerust zeggen, dat geslachtelijk verkeer veur 't wasschup gewoon was. Trouwen moeten kwam veul veur. Wij moeten wel een oetzundering maoken met de dochters van dikke boeren. Die pasden wel op, dat 't niet verkeerd gung. Die wichter gungen ok niet met ieder en ien. Bij de schoonolders mus geld zitten. De arbeidersjongens hadden ok een reden. Eerst ies kieken of 't wicht wel kinder kriegen kun. Wat is een klein boertie zunder de hulp van

kinder? En die jongens van vroeger zind haost almaol boerties worden in een eigen hoes. As ze ienmaol trouwd wazzen, dan was 't ok veur 't leven. In mien jonge jaoren is 't nooit gebeurd dat der een paor scheiden gung. Ok een wonder was 't dat der nooit een getrouwde man of vrouw 't met een aander heul. 'k Heb der nooit van heurd en niet veul blif geheim op een dörp. Nou was der ok niet zo veul gelegenheid veur zuks as in een stad.

Dat wil niet zeggen dat der nooit roezie was. Maor as 't te slim weur, dan bemuide 't volk zuk er met. Denk maor an eine Smit, die zien vrouw temteerde (marteln/kwaod doen). 't Volk hef zien hoes haost ofbreuken op een aovend. De veldwaachter dee een oogie dicht. Van homo's heurde men niet. Der bleven wel jongens vrijgezel. Dan zeden de meènsken: 'die holt niet van wichter'. Dan bleven ze inwonen bij 'n zuster of breur, zeg maor as 'oompie'. 't Kwam ok veur, dat twee breurs, as de olders oet tied wazzen, dat die jongens tot heur dood in 't olde hoes aachterbleven zunder vrouwelijke hulp. Under die vrijgezellen heurde men wel te vaok van zölfmoord. 'Die en die hef zuk ok ophangen'. 't Mag mij ok heugen, dat iene van de zusters W. in de put sprung en verdrunk. Ofluusterd deur ien of aander bij twee breurs: 'Achtentwintig gulden en ienige centen van 't fabriek

en dan nog gien stukkie spek', zee een breur 'dan hang ik mij op!' Dat verhaoltie gung lang deur Raol.

Dat der ok wichter zind, die van vrouwlu holt, gienien had er ooit van heurd. Wazzen der dan gien vrouwlu waor de manlu veur geld terecht kunnen? Twee in 't gehiel. Iene woonde an 't padtie deur de es naor de Slokkert. Daor gung, weur zegd, wel ies ien van Raol hen. Van 'n paor wuzzen wij de naom, maor der was gien getrouwde bij. De aander woonde met een bessembinder an de Aster (Asser)weg in 'n plaggenhut. Die had de klandizie meer in Assen zitten. Zo gung dat almaol in Raol toe.

(Vorige afleveringen zijn geplaatst in 'De Kloetschup' van maart, juni, september en december 2002, maart, juni, september en december 2003 en maart, juni, september en december 2004).

❖ ❖ ❖

Handhaving van de openbare orde vóór 1811 | H.M. Luning

'Politie' in de huidige betekenis van het woord dateert pas uit de negentiende eeuw. Voordien waren er natuurlijk functionarissen die belast waren met de handhaving van de openbare orde. Maar de wijze waarop dat gebeurde, mag vrij primitief worden genoemd. In dit artikel wordt daar nader op ingegaan.

Vóór 1600 was er geen enkele functionaris in Drenthe die met een politiebeambte van later te vergelijken is. De inwoners van de Drentse dorpen zorgden zelf voor rust en orde. Onoirbare zaken als vechtpartijen, mishandeling en diefstal brachten ze zelf aan bij de rechter. De schulte van het kerspel, een soort dorpsoudste/burgemeester/notaris in één , zag er op toe dat de uitspraak van de rechter werd uitgevoerd. De meeste zaken werden met een boete afgedaan. Eén en ander was geregeld volgens het Drentse Landrecht, een verzameling voorschriften en bepalingen op allerlei terrein. In de zeventiende en achttiende eeuw begon de primitieve ordehandhaving de Drenten op te breken. De Olde Landschap werd namelijk overstroomd door uit omliggende gebieden komende bedelaars, gauwdieven en landlopers, die men ook wel heiden of zigeuners noemde.[1] De overheid zorgde voor een stroom publicaties met verboden, straffen en andere maatregelen tegen deze vagebonden.[2] De Staten van Drenthe waren de wetgevers en het college van Drost en Gedeputeerden voerden de statenbesluiten uit. De Drost, te vergelijken met de huidige Commissaris der Koningin, was verantwoordelijk voor handhaving van de openbare orde. Hoewel de Drost het hoofd was van de Drentse justitie, nam na verloop van tijd de landschrijver als griffier en secretaris in de rechtsgang een steeds belangrijker plaats in. Namens de Drost leidde hij het justitieel vooronderzoek. Hij hoorde de getuigen onder ede en legde de antwoorden schriftelijk vast. Zo schijnt het te zijn gebeurd dat een landschrijver die na een lang verhoor nog steeds geen bekentenis had losgekregen, in zijn wanhoop de vensters liet openzetten 'opdat de duivel er in konde komen en zo de ziel van de niet bekennende reeds nu kon bemachtigen'. Om het bedelend en rovend gespuis te verjagen werden in de eerste helft van de zeventiende eeuw door het Landschapsbestuur de zogenaamde "rode roeden" aangesteld. Deze "armjagers", zoals ze ook wel werden genoemd, hadden een rode stok bij zich die hen onderscheidde.

Gespuis…

Daarnaast werd in 1662 een compagnie Landschapssoldaten opgericht onder het bevel van de Kapitein-Geweldiger die rechtstreeks onder het gezag van de Drost was geplaatst. De Kapitein-Geweldiger kreeg tot taak misdadigers op te sporen en de vagebonden en heiden te

Vroeger was men niet mild in het uitdelen van straffen. We zien verbranden, ophangen, ogen uitsteken, opensnijden, radbraken, geselen, hand afhakken, onthoofden en doodsteken.
(Naar een houtsnede uit de zestiende eeuw in: 'De Laienspiegel', Mainz 1508)

verdrijven. Eén keer per maand moest hij met zijn soldaten door de gehele landschap trekken. In ernstige gevallen werd de kerkklok geluid of op de boerhoorn geblazen. Dan verzamelden alle weerbare mannen van het dorp zich om mee te helpen het gespuis te vangen.[3] Bij verweer hadden de dorpsbewoners zelfs het recht het geboefte dood te slaan. Toch was men niet tevreden met deze opzet en legio waren de klachten over de geringe ijver van de Landschapssoldaten. Ook werd de discipline in de compagnie onvoldoende gehandhaafd. Bovendien wilde de bevolking geen soldij opbrengen voor soldaten die, wanneer men ze nodig had, niet aanwezig waren.

In 1714 werd de compagnie afgedankt en de Kapitein-Geweldiger behield nog één soldaat. Beiden zouden voortaan ten koste en in dienst van de Landschap in Assen verblijven. Verder diende nu ieder kerspel (de voorganger van de huidige gemeente) zelf een soldaat aan te stellen voorzien van een "behoorlick schiet- en zijtgeweer". Het kerspel Rolde kreeg echter een uitzonderingspositie. Zowel Rolde, met een aantal onderhorige dorpen, en Assen, Peeloo, Vredeveld en Witten kregen een eigen kerspelsoldaat. Organiek stonden zij onder het gezag van de schulte van Rolde. De Kapitein-Geweldiger met zijn soldaat zou onder andere zorg dragen voor transport van de gevangenen naar Assen. Wanneer een grote bende de Landschap binnen viel, werden alle kerspelsoldaten onder zijn bevel geplaatst en dus Landschapssoldaat in plaats van Kerspelsoldaat. Deze organisatievorm voldeed beter en bleef gehandhaafd tot in de Franse tijd.[4]

25 stokslagen

Van een preventieve werking van de kerspelsoldaat was echter geen sprake. Ordebewaarders waren het evenmin, daarvoor was hun prestige te gering. Bovendien waren ze ook niet altijd van de beste soort. De soldaat van Norg zou op de Dieverdermarkt een paard gestolen hebben. De Norgers wilden echter niet dat hij zijn baan zou verliezen, want dan moesten ze diens vrouw en vijf kinderen via hun diaconie onderhouden. Jan Stoffer, de kerspelsoldaat van Zuidlaren, had tijdens de markt getapt en in zijn huis speellieden en "gemene vrouwlieden" toegelaten. Hij bracht vier dagen door in het gevang te Assen en werd toen na 25 stokslagen weer vrijgelaten. De bezoldiging van de soldaten was zo laag dat ze vaak bijverdiensten zochten en dat kwam hun werk natuurlijk niet ten goede. Zo was de armjager van Ruinerwold tevens vilder en in Assen hield de kerspelsoldaat de Brink schoon. Bovendien was hun leeftijd vaak te hoog. De soldaat van Vledder spande de kroon met veertig dienstjaren en een leeftijd van tachtig jaar! De eerste soldaat in Rolde die in 1714 was aangesteld ging na twee jaar over de schreef en werd ontslagen.[5]

Een bruut

De eerste soldaat van Rolde, Christoffer Pleun, was op jacht naar een zekere Cappe Jacobs, een notoire gauwdief. Hendrik Harms, de soldaat van Gieten, had hem al eens opgepakt, maar weer vrijgelaten. Nu waren ze samen op weg om hem opnieuw in de kraag te vatten. Het vermoeden bestond dat de onverlaat zich ten huize van Reinder Derks

op Gieterveen bevond. Tegen het vallen van de avond ontstond er in diens huis een gevecht waarbij de twee kerspelsoldaten zeer hardhandig optraden. Ze sloegen de inboedel kort en klein waarbij de schotels van de wand vlogen. Een vat scharrebier[6] gooiden ze bij het vuur. Twee hoenders werden onthoofd en een haan raakte zwaargewond. Wild zwaaiend met zijn sabel bracht Christoffer Pleun de vrouw des huizes een hoofdwond toe en Reinder Derks werd onaangenaam in zijn "bille" geprikt. De enigszins onder invloed verkerende soldaten gooiden met eieren en scheurden de gordijnen voor de bedsteden aan flarden. Zij ontketenden een ware orgie waarbij allerlei dreigementen werden geuit, maar Cappe Jacobs vonden ze niet. Wel was er een Albert Roelofs in huis die ze en passant een halve rijksdaalder afhandig maakten. Daarna eigenden ze zich de twee hennen, een stoet en twee metworsten, toe die ze later gebroederlijk verorberden.
De twee bruten belandden in het gevang te Assen en daar werd het volgende oordeel over hen geveld: de soldaat van Gieten moest mee aanzien hoe Christoffer Pleun door de helpers van de scherprechter gegeseld werd. Daarna diende het tweetal Drenthe te verlaten en werden ze voor hun leven uit de Landschap verbannen.
Met Pleun zou het nog slecht aflopen.[7] In 1725 bleek dat hij zich weer in Drenthe ophield. Bovendien had hij veel overlast bezorgd in Zweeloo en omgeving. Onder invloed van drank molesteerde hij huisgezinnen die rustig aan tafel zaten te eten en bedreigde hen met een mes of drietande vork. Ook tegen de kerspelsoldaat van Zweeloo had hij zich verzet. Christoffer Pleun werd nu veroordeeld om met een strop om zijn hals te worden gegeseld en gebrandmerkt. Weer werd hij voor zijn leven uit Drenthe verbannen. Mocht hij zich daar nog eens laten zien dan wachtte hem de doodstraf. Zo ver liet hij het echter niet komen.
Het is niet bekend wie Christoffer Pleun opvolgde. De bronnen laten ons hier in de steek. Wel heeft deze opvolger te maken gehad met het ongeluk dat plaats vond tijdens een wolvenjacht op het Ellertsveld op 21 september 1740. De getuigen werden voorgeleid bij schulte Kymmell van Rolde, maar de kerspelsoldaat wordt niet bij name genoemd.[8]

Reinder Derks

In 1751 laten Reinder Derks en Roelefje Harms een kind dopen in Rolde. Volgens het haardstedenregister van 1754 is hij de kerspelsoldaat van Rolde. Tijdens zijn diensttijd gebeurde er weinig schokkends in het kerspel. Zo nu en dan was er natuurlijk wel eens een vechtpartijtje, vooral op boeldagen of tijdens de jaarmarkt. Kleine diefstallen betroffen vaak kledingstukken en linnengoed uit het achterhuis of van de bleek en kwamen zo nu en dan voor.
Geliefd waren ook zilveren schoengespen en knopen. Uit diverse keukens verdwenen spek, metworsten en boter. Van het land werden veldvruchten en appels gestolen en ook turf, kippen en bijenkorven waren in trek. Het oplossingspercentage was echter zeer laag. Toch was men wel tevreden met zijn kerspelsoldaat. Dit ondanks het feit dat hij soms hard optrad en nogal opvlie-

gend van aard was. Zo raakten Reinder Derks en Luderus Hugting uit Rolde met elkaar slaags. Ook Jannes Jansen uit Rolde maakte kennis met zijn vuisten, evenals de kerspelsoldaat van Gieten.[9] Ondanks deze feiten bleef de kerspelsoldaat in dienst.
In 1761 bracht de kerspelsoldaat Jannes Denekamp uit Balloo een rake klap toe. De daarop staande boete van één gulden en vier stuiver betaalde hij prompt. Voor het laatst horen we van Reinder Derks in april 1766. Kort voor zijn overlijden had hij Jan Hagting uit Grolloo nog een slag op het hoofd gegeven.[10]

Jan Roelofs (Dop)

In 1766 werd Jan Roelofs (Dop) aangesteld tot kerspelsoldaat van Rolde.[11] Bijzonder is dat hij bij de doop van een kind in hetzelfde jaar in Grolloo woonde en niet in het hoofddorp. Vanaf 1771 is dat echter wel het geval.
Een opzienbarende zaak in Rolde was de diefstal bij de schulte H.W. Camerlingh. De kerspelsoldaat had er mee te maken, hoewel zijn rol een ondergeschikte was. In de stukken komt zijn naam niet voor. De in 1777 gevangen genomen Johan Hendriks was geen brave broeder. Hij was geboren in Stralsund, groeide op in Hamburg en woonde het laatst in Winschoten. Vanuit deze plaats ondernam hij met een paar complicen strooptochten door Drenthe en Friesland. De diefstallen met braak die ze pleegden waren moeilijk te bewijzen, maar de aanwijzingen waren zo sterk dat hij voorlopig in Assen in bewaring bleef. In Winschoten waren ook goederen teruggevonden die afkomstig waren van schulte Camerlingh uit Rolde. Onder anderen was de schede van de degen die de schulte toebehoorde terug gevonden.
Het horloge van Camerlingh bleef echter vooreerst nog zoek. Zoals dit wel vaker gebeurde als de gevangenis in

'Onfatsoenlijke bedelaars' te weren was een hoofdtaak van de kerspelsoldaat. Hier zien we 'dit soort volk' bezig met het braden van het gestroopte wild. (Gravure naar een prent van Jacques Callot)

Assen vol raakte, werd Hendriks voorlopig overgebracht naar het tuchthuis in Groningen. Uiteraard gebeurde dit op kosten van de Landschap.[12] Van Johan Hendriks horen we verder niets meer. Wel werd er één van zijn complicen opgepakt, namelijk Jacob Mozes uit Winschoten. Hij werd er van verdacht de heler van de gestolen goederen te zijn. Daarbij ging het om servetten en linnen die van Camerlingh afkomstig waren en die de zadelmaker Schooman nu in bezit had. Het horloge was kort na de diefstal aan Adam Everts Groeneveld verkocht. De bewijzen waren echter zo gebrekkig dat Jacob Mozes weer moest worden vrijgelaten.[13]

Dienaar in functie

De kerspelsoldaat mocht dan niet in hoog aanzien staan, in voorkomende gevallen werd hij wel door de justitie in bescherming genomen.

Lense Jans Heukers uit Grolloo werd daar het slachtoffer van. Executies op het galgenveld in Assen waren altijd echte publiektrekkers. Zeker was dat het geval in 1781 toen Anton Link, de moordenaar van dominee Johannes Ledeboer, terecht stond.[14] Gesproken werd van duizenden toeschouwers die er op af kwamen. Dit was misschien te verklaren door de gruwelijke wijze waarop deze dader zou worden gestraft. De moordenaar zou levend worden geradbraakt, daarna zou hem een slag met het moordwapen op het hart worden toegebracht en vervolgens zou zijn hoofd afgehakt worden met een bijl. Het hoofd zou daarna geplaatst worden op een paal met het moordwapen tussen hoofd en lichaam als afschrikwekkend voorbeeld voor andere boosdoeners.

Er braken wanordelijkheden uit toen het hek dat toegang gaf tot het galgenveld in Assen zou worden geopend.

Lense Jans uit Grolloo behoorde tot de nieuwsgierigen. De kerspelsoldaat van Assen trachtte orde te scheppen in de verwarring door met zijn sabel te zwaaien en raakte Lense Jans er mee. Deze sleepte de soldaat voor het gerecht en beschuldigde hem er van tegen zijn orders en plicht gehandeld te hebben en zich zelfs voor geld te hebben laten omkopen om voor een aantal personen het hek naar het galgenveld eerder te openen.

De Etstoel kwam tot de conclusie dat de soldaat Lense Jans niet uit particuliere haat had aangevallen en mishandeld. Lense Jans werd veroordeeld wegens verzet tegen een dienaar van justitie in functie. Daarvoor werd hem een curieuze straf opgelegd. Hij moest voor de Etstoel met geopende deuren ten aanhore van ieder blootshoofds en op zijn

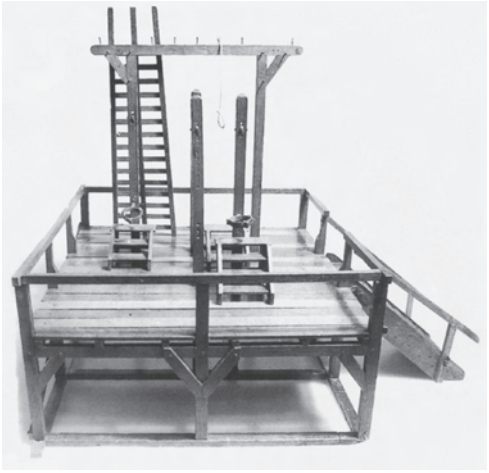

Een model van het op één na laatste schavot zoals dat in Assen stond op het galgenveld bij de tegenwoordige Kloekhorststraat. (Foto Drents Museum)

knieën de justitie van de Landschap bidden om vergiffenis. [15]

Op heterdaad

Met Aaltien Hendriks, de huisvrouw van Wolter Lucas uit Rolde had de kerspelsoldaat het nodige te stellen. In 1785 had ze uit het huis van Jacob Sickes in Rolde meer dan 15 pond boter uit de melkenkamer gestolen. Ze was er door vrouw Sickes op aangesproken. Na bedreiging met het gerecht gaf Aaltien haar daad toe. Ze beloofde beterschap, maar de daaropvolgende winter had ze een plank van de turfschuur van Sickes verwijderd om turf te stelen. Weer werd ze door vrouw Sickes betrapt.

In april 1787 verdwenen op klaarlichte dag uit de pastoriehof achter het kerkhof van de bleek van Arent Harms een wit glasgordijn, een zakdoek en enige vrouwenmutsen. Arent Harms had Aaltien echter betrapt en de gestolen goederen kreeg hij terug. Behalve het glasgordijn waarvan Aaltje een hemd had gemaakt. Vervolgens verdwenen er in de zomer van 1787 aardappelen van de es bij Hendrik Egberts Wieldraaier, Jan Koops en de weduwe van Wigbolt Harms. Samen met de weduwe stelde de kerspelsoldaat zich verdekt op en weer was het Aaltien die werd betrapt. Ook werd ze nog beschuldigd de oude Johannes Rees dronken gevoerd en vervolgens in de broek getast te hebben om hem van zijn geld te beroven. Aaltien Hendriks werd voor tien jaar uit de Landschap verbannen.[16] Vier jaar eer deze periode was verstreken verscheen ze in Rolde weer ten tonele. Hendrik Harms waren drie bijbels met zilveren haken ontstolen.[17] De jode Mans Calmer in Rolde had ze onder zijn hoede en het was onduidelijk hoe hij er aan kwam. Volgens de geruchten die rondwaarden was Aaltien Hendriks de dief. Het bewijs kon kennelijk niet worden geleverd en Aaltien ontsnapte daarmee weer eens de dans.

Enquête

Nog altijd kwamen bij het Landschapsbestuur klachten binnen over slecht functionerende kerspelsoldaten. Speciaal over de afhankelijkheid van de boerschappen, van de boervolmachten of van andere bijzondere personen in de kerspelen. Aan de diverse schulten werd in 1806 om inlichtingen gevraagd.[18] De kerspelsoldaat van Rolde verdiende *f* 130,- per jaar en werd nog altijd door de kerspellieden aangesteld en gekleed. Schulte Homan was tevreden met Jan Roelofs. In tegenstelling tot de soldaat van Assen had hij zijn dienst altijd met vlijt waargenomen. Nooit waren er klachten over hem binnen gekomen. Jan Roelofs was nu veertig jaar in dienst en zeventig jaar oud. Volgens de schulte kon hij nog heel goed een paar jaartjes mee. Dit mocht helaas niet zo zijn. Op 2 maart 1807 werd de kerspelsoldaat in Rolde begraven.

Reinder Reinders

In juni 1807 stuurde schulte Homan de juist in dienst getreden Reinder Reinders er in verband met de heersende hondsdolheid op uit om in Nijlande en Ekehaar uit te zien naar loslopende honden. De landbouwer Jan Willems (Homan[19]) liep hiervoor een bekeuring op. De pander inde de boete op een moment dat Jan Willems en Albert Schuring in Rolde in de kroeg zaten. Daarbij zouden ze gedreigd hebben

Een zogenaamde knevelketting, de voorloper van de moderne handboeien. (Foto Drents Museum)

de soldaat af te rossen wanneer deze zich weer op de boermarkt liet zien. De vrouw van Mozes Lezer verklaarde later dit niet te weten, maar in tweede instantie zei ze wel iets te hebben gehoord, doch zij had het niet onthouden. Ook de pander hield zich afzijdig door te verklaren dat hij geen bedreiging had gehoord.

Enige dagen later bezocht de kerspelsoldaat Ekehaar weer en het was misschien enigszins naïef van hem het huis van Jan Willems te betreden om even uit te rusten en een pijp te smoken.[20] Nauwelijks zat hij op zijn stoel of Jan Willems viel samen met de ook aanwezige Albert Schuring de kerspelsoldaat aan. Daarbij raakte het buisje van Reinders gescheurd. Met de getuigenverklaringen kon het gerecht weinig aanvangen. De buurvrouw Eltien Zweits en Roelof Bartels beweerden niets gezien of gehoord te hebben. Kortom zij hielden zich op de vlakte. In zijn schrijven aan de Drost verzekerde schulte Homan dat de daders wel dronken zouden zijn geweest. De door de Drost aangestelde commissarissen Alting en Van der Wijck onderzochten of in het voorval materie van criminele rechtspleging was gelegen, maar kwamen met hun onderzoek ook niet verder.[21] Alle getuigen beweerden niets te weten. Op 2 oktober 1807 werd het voorval, zoals behoorde, aangebracht op de goorspraak. Geconstateerd werd dat het voorval bij de procureur-generaal in behandeling was.[22] Daar werd de zaak, zoals we hebben gezien, echter geseponeerd.

Van Reinder Reinders horen we weer in 1809 wanneer hij Mozes Lezer een slag aan het hoofd geeft. Dit liep voor Reinders goed af. Tijdens de Rolder herfstmarkt werden bij de soldaat de glazen ingeslagen en dat zou te maken kunnen hebben met het feit dat enige jongelieden de zoon van Pieter Baarveld, die baldadigheden pleegde tijdens de markt, uit zijn arrest hadden ontzet.[23] Tegen de overmacht van de jongelui was Reinders niet bestand geweest en hij raakte zijn arrestant kwijt. Reinder Reinders was de laatste kerspelsoldaat van Rolde. De vorming van gemeenten op basis van de Franse bestuurlijke organisatie had ook hier tot gevolg dat hij in februari 1812 als gardechampêtre (veldwachter) van Rolde werd aangesteld.[24]

Noten

1 De betekenis van heiden kan op bewoner van ongecultiveerde grond, barbaar, teruggaan. De vorm "heiden" wordt zowel in enkelvoud als meervoud gebruikt.

2 P. Brood: Drentse plakkatenlijst 1593-1840.

3 O. van Kappen: Geschiedenis der zigeuners in Nederland, p. 247.

4 Van Kappen, 248.

5 Drents Archief (vervolgens D.A.) Etstoel inv. no. 8 deel I op 20 mei 1716.

6 scharrebier - bier van slechte kwaliteit.
7 D.A. Etstoel inv. no. 14 deel 42 p. 186.
8 D.A. Etstoel inv. no. 9009.
9 D.A. Etstoel inv. no. 134 in oct 1753 en oct 1758.
10 ibidem inv. no. 134 in sep 1761 en apr 1766.
11 Zie voor zijn aanstelling: Etstoel inv. no. 130.
12 D.A. Etstoel inv no 8 deel 3.
13 D.A. Etstoel inv. no 14 deel 60 p. 192.
14 Zie voor een beschrijving van deze zaak: M.A.W. Gerding, De moord op Ledeboer. Ons Waardeel 1989 no. 5.
15 D.A. Etstoel inv. no. 14 op 5 en 9 juni 1781.
16 D.A. Etstoel inv. no. 8 deel 3.
17 D.A. Etstoel inv. no 134 op 3 april 1793.
18 D.A. Oude Staten Archieven inv. no. 1482.
19 Jan Willems komt in de bronnen steeds onder deze naam voor. Van geboorte was hij een Hoben, maar in 1811 nam hij de naam Homan aan. Hij was gehuwd met Jantje ten Berge Homan en de kinderen noemden zich ten Berge Homan.
20 D.A. Etstoel inv. no. 148 dossier no. 43.
21 D.A. Etstoel inv. no. 81 op 17 juni 1807.
22 D.A. Etstoel inv. no. 134 op 2 oct. 1807. De Procureur Generaal was de hoogste openbare aanklager in criminele zaken. Waren de bewijzen onvoldoende dan had de zaak geen vervolg. Bij de invoering van de Franse wetgeving in Drenthe werd de Etstoel opgeheven en de recht-
spraak naar Frans model ingericht.
23 D.A. Etstoel inv. no. 134 lentemaand 1809.
24 J.A. Maas begint zijn artikel over 'De eerste veldwachters van Rolde' in het septembernummer 2004 van De Kloetschup met de aanstelling van deze Reinder Reinders.

'Steenhopen, gebouwd door Reusen' | Redactie

Deze illustratie is door een misverstand niet gepubliceerd in het jongste nummer (7e jaargang nummer 4, december 2004, pagina 6). Daarom hierbij alsnog, met het bijbehorende onderschrift: 'Steenhopen, gebouwd door Reusen'. (Uit: Johan Picardt, 'Drentsche Cronijck', Amsterdam 1660, pag. 33).

Kiek Oet… | Fotovraagbaak

We laten graag dhr. W. van der Sanden aan het woord met betrekking tot de reacties op zijn oproep in de vorige Kloetschup:
Vijf personen hebben gereageerd op mijn oproep in de vorige Kloetschup. Drie ervan (dhr. J. Schreurs, dhr. H. de Waard en dhr. J. Wilkens) wisten dat de letters WHN staan voor Winter Hulp Nederland. Het afgebeelde aardewerken plaatje dateert uit de Tweede Wereldoorlog en was een soort 'speldje' dat je kreeg als je geld gaf aan de collectant van WHN. Als je collecteerde sympathiseerde je met de NSB en als je geld gaf was je ook fout, wat goed tot uitdrukking komt in het volgende rijmpje uit die tijd: 'Ik geef liever een tientje/voor een Wilhelmientje/ Dan een knoop van mijn gulp/Voor de Winterhulp.' Dat verklaart wellicht waarom niemand reageerde met de mededeling dat hij of zij een soortgelijk schijfje in bezit heeft.
Mevr. M. Suichies toonde mij een lepeltje met een afbeelding van het hunebed-met-boom en de heer H. de Waard informeerde mij dat de vlag van de oude mavo dit logo voerde en wist ook nog dat er ooit t-shirts waren met dezelfde afbeelding. Hij bleek verder nog in het bezit van een beschilderd tegeltje met daarop in reliëf hunebed D18 en de oude eik.
De heer R. Plat, lange tijd coördinator van de Bomenwacht, reikte tenslotte nog diverse details aan over deze monumentale eik.
Nieuwe informatie is nog steeds welkom!

De nieuwe vraag heeft betrekking op de bijgaande ansichtkaart van een klompenmaker uit de collectie van Freek Jansen.

Achterop de kaart staat de tekst: *De klompenmaker te Rolde (Dr.), die buiten in de vrije natuur zijn handwerk uitoefent. Een eenvoudige werkplaats, maar uitstekende klompen.*

De redactie heeft gegevens over deze klompenmaker tot nu toe niet kunnen achterhalen. Reacties bij voorkeur schriftelijk naar het redactiesecretariaat van "De Kloetschup", Goorsprake 14, 9451 KW Rolde.

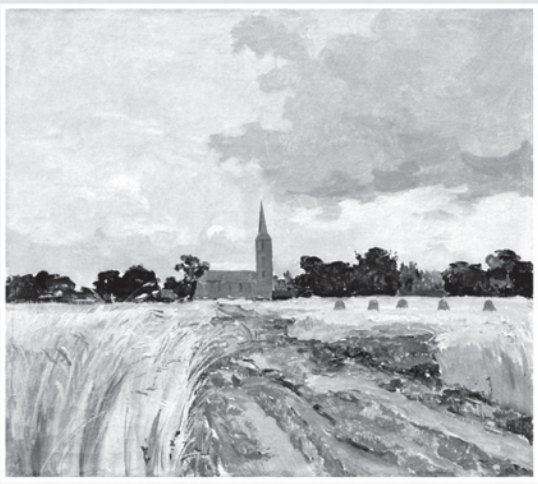

J. Kagie 1907-1991 *'Korenvelden buiten Rolde'*

Collectie Harms Rolde is een kunsthandel die zich heeft gespecialiceerd in schilderijen vanaf de 19e eeuw tot heden. Het accent ligt hierbij op schilderkunst uit Drenthe.

COLLECTIE HARMS ROLDE

COLLECTIE HARMS ROLDE

Hoofdstraat 38
9451 BB Rolde
tel. 0592 24 28 00
fax 0592 24 29 12

www.collectieharms-rolde.nl
info@collectieharms-rolde.nl

Geopend: Donderdag t/m Zondag van13 tot 17 uur - of op afspraak

'n Kwestie van samenspel

Het organiseren van een sportevenement of het runnen van een sportclub doe je niet alleen, maar in goed overleg en samen met anderen. Teamwork, dát leidt tot het beste resultaat.
Voor Univé Verzekeringen geldt hetzelfde. Daarom werken de ruim 80 Univé-Onderlingen samen om hun leden/verzekerden de beste verzekeringen te bieden tegen gunstige premies. En daarmee scoort Univé vaak. Wilt u meer weten? U bepaalt zelf hoe u van de diensten van Univé gebruikmaakt. Via de Univé-Onderlinge bij u in de buurt of rechtstreeks. Via persoonlijk contact, telefonisch of schriftelijk. Ons team staat voor u klaar.

UNIVÉ VERZEKERINGEN

Daar plukt ú de vruchten van!

Univé Noord
Hoofdstraat 15, 9451 BA Rolde
Tel. (0592) 24 15 24
Tevens kantoren te: Annen, Assen, Groningen-Zuid, Norg, Paterswolde en Vries

Oud en Nieuw

"Grolloo verlangt vurig een eigen kerk en pastorie te bezitten en niet langer van Godsdienstonderwijs verstoken te zijn, op een afstand van de kerk van Rolde van 1 uur, een veelal onbruikbare weg (en) voor bejaarden en gebrekkigen ondoenlijk". Deze vraag werd in 1853 aan het Rijk voorgelegd en gehonoreerd. De initiatiefnemers, Roelof Hagting, Remmelt Haange en Lense Beijering wisten bij de bevolking een bedrag van f 5409,50 bijeen te sprokkelen zodat de nieuwe kerk en pastorie reeds in januari 1854 ingewijd konden worden. De eerste dominee was Cornelis Bolt, schoonzoon van de Rolder predikant Borgesius. De foto dateert uit het begin van de vorige eeuw. (Foto collectie Freek Jansen, tekst Roelof Marring)

Ondanks de restauraties in 1937 en 1976 lijkt het aanzicht van kerk en pastorie nauwelijks veranderd. De belangrijkste zichtbare verandering is slechts dat de middelste van de drie bomen is verdwenen. Tegenwoordig staat in Grolloo de heer G. van der Zande op de kansel, inmiddels alweer de zesentwintigste voorganger sinds 1854. (Foto Henk Koops, tekst Roelof Marring).